

วิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

Lifestyle of Phutai People in Phon Sub-District, Kham Muang, Kalasin

สุรสิทธิ์ สุตรสุวรรณ / Surasit Sootsuwan

วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

E-mail: Beerleo_1234@hotmail.com

การุณย์ บัวเฟื่อน / Garoon Buapheun

วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

E-mail: garoonb@hotmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาถึงวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ 20 ราย ได้แก่ ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีองค์ความรู้ในเรื่องวิถีชีวิตชาวผู้ไทย กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วจัดหมวดหมู่ข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์โดยวิธีการพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า ชาวผู้ไทยบ้านโพนเป็นชนเผ่าหนึ่งในประเทศไทย ที่อพยพข้ามแม่น้ำโขงมาจากประเทศลาว ในอดีตชาวผู้ไทยบ้านโพนได้ประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นมาเอง สืบทอดมาจาก รุ่นพ่อรุ่นแม่ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มต้องทำเอง ผ้ายก็ปลูกเอง ปัจจุบันมีการประยุกต์พัฒนาเครื่องมือที่มีอยู่แล้วให้ใช้งานได้ดีขึ้น งานที่ชาวผู้ไทยบ้านโพนทำอยู่ก็มีงานเกษตรกรรม ที่ทำงานก็อยู่แต่ไร่แตงนา คนบ้านนี้ไม่ไปทำงานเป็นลูกจ้างใคร ผู้หญิงก็ทอผ้าอยู่ใต้ถุนบ้าน มีความภูมิใจในขนบธรรมเนียมประเพณี จิตใจชาวผู้ไทยมีความสุข ขอแค่พอมีพอกินชีวิตก็มีความสุข การตัดสินใจในเรื่องของส่วนรวมจะใช้เสียงข้างมากของคนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนมีปัญหาที่พากันมาหาพ่อล่ามแม่ล่าม ชาวผู้ไทยจะใช้ภาษาผู้ไทยในการติดต่อสื่อสารกันให้เข้าใจ ชาวผู้ไทยบ้านโพนเป็นคนที่มีความตั้งใจกว้างขวาง อึดยาศัยดี ความสัมพันธ์ในครอบครัวของชาวผู้ไทยมีความรักใคร่กันดี ผู้ชายจะเป็นผู้นำในเรื่องต่างๆ อาหารของชาวผู้ไทยบ้านโพนเป็นอาหารพื้นบ้านตามฤดูกาล นิยมรับประทานอาหารที่ทำเองที่บ้าน การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ที่มีทั้งทำเองและได้จากธรรมชาติ การอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวผู้ไทยบ้านโพนยังคงมีอยู่ที่วัดรังสีปาลิวัน

คำสำคัญ: วิถีชีวิต, ชาวผู้ไทย, จังหวัดกาฬสินธุ์

Abstract

The research's objective is to study the lifestyle of Phutai people in Phon Sub-District, Kham Muang District, Kalasin Province. Employing the qualitative research method, the researcher conducted an in-depth interview from 20 key informants comprising the local scholars with knowledge in the lifestyle of Phutai people, the chief of the sub-district, and the village head. After gaining information from the in-depth interview, the data were classified for further analyzing using the expressive method. It is found that the Phutai people of Ban Phon is one of the tribes in Thailand who crossed Mekong River from Laos to Thailand. In the past, these people invented their own tools in which they had learnt from their parent generation. They even made their own clothes and grew cotton on their own. Nowadays, they have modified the available tools for the better. They perform career in agriculture and usually work in farms and plantation. Phutai people do not like to work under others as seen from the fact that even their women would work on their fabric-weaving under the

houses. They are very proud of their customs and tradition. Content on their own, they are happy living their life on the basis of adequate simplicity. When it comes to decision-making, they usually rely on the majority vote from people in the community. Whenever the local residents have problems, they turn to Father or Mother Interpreter in which the Phutai people will use Phutai language in communicating. The Phutai people of Ban Phon are generous and good-humored. In terms of family relations, the Phutai people show a clear sign of affection in which the man usually leads in various matters. In aspects like food, they cook local, seasonal dishes and like eating food cooked at home. Their use of products meanwhile can come from self-making or from the nature. Also, the Phutai people have developed a clear sense of forest conservation as seen in Rangsri Paliwan Temple.

Keywords: Lifestyle, Phutai People, Kalasin

บทนำ

ภูไทหรือผู้ไทย เป็นชนเผ่าหนึ่งในประเทศไทยซึ่งตั้งรกรากอยู่ที่แคว้นสิบสองจุไทย ซึ่งตามพงศาวดารเมืองระบุว่ามิชนชาวไทย 2 พวก คือ ผู้ไทยดำ และผู้ไทยขาว ผู้ไทยขาวอยู่ที่เมืองไล เมืองเจียน เมืองมุน และเมืองบาง รวมเป็น 4 เมือง ส่วนผู้ไทยดำอยู่ที่เมืองแถง เมืองควาย เมืองม่วยเมืองลา เมืองโมะ เมืองหวัด และเมืองซาง รวม 8 เมือง รวมทั้งสิ้นเป็น 12 เมือง เรียกว่า แคว้นสิบสองจุไทยหรือเมืองสิบสองจุไทย เมืองแถงเป็นเมืองที่มีผู้ไทยอยู่มาก (เมืองแถงเดิมเป็นเมืองในพระราชอาณาจักรไทย ต่อมาตกเป็นของฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ.2436 เมื่อครั้งฝรั่งเศสปกครองญวน ต่อมาญวนเป็นอิสระภาพ จึงเปลี่ยนเป็นเดียนเบียนฟูแห่งเวียดนาม) (ประวัติ สุวรรณรงค์ และคณะ, 2529: 1)

ในปี พ.ศ.2322 เมืองเวียงจันทน์ได้แตกแก่ทัพไทยคนผู้ไทยเมืองวังได้ขึ้นอยู่ในความปกครองของเมืองราชคำรั้ว และต่อมาในปี พ.ศ.2385 พระยาสงครามแม่ทัพไทยกับอุปฮาดเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งแม่ทัพไทยจับมาไว้ที่เมืองไทย พร้อมด้วยราชบุตรเมืองกาฬสินธุ์กับพระพิชัยอุดมเดช เจ้าเมืองภูแล่นช้างและท้าวเพชรท้าวสายเจ้าเมืองเว (เรณูนคร) กรมการเมืองยโสธร เมืองมุกดาหารยกกองทัพไทยไปเผาเมืองวังจนสิ้น พระยากำได้หนีจากเมืองวังไปอยู่เมือง ราชคำรั้วเขตแดนญวน แม่ทัพไทยจึงกวาดต้อนผู้คนทั้งพวกผู้ไทยและชาวอพยพข้ามแม่น้ำโขงไปตั้งถิ่นฐานที่อำเภอ สหัสขันธ์ และกุดฉินารายณ์ (เมืองกุดฉิม) คือ บ้านโพหนองยาง บ้านหนองซ่าง ตำบลโพหนอง ท้องที่อำเภอสหัสขันธ์ประมาณ 300 หลังคาเรือน มีพลเมืองชายหญิง 1,200 คน และอยู่ในตำบลบัวขาว 5 หมู่บ้าน ตำบลสงเปลือย 6 หมู่บ้าน ตำบลคุ้มเก่า 11 หมู่บ้าน ในพื้นที่เมืองกุดฉิมมีพลเมืองประมาณ 14,500 คน พวกเจ้าโรงกลางราชวงศ์ เมืองวัง อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านพังพร้าว (อำเภอพรรณานิคมในปัจจุบัน) พวกเมืองแสนตั้งอยู่ที่บ้านหนองสูง บ้านคำชะอี ท้องที่มุกดาหาร ครั้นแม่ทัพไทยกวาดต้อนผู้คนข้ามลำน้ำโขงแล้วพระยากำจึงอพยพครอบครัวไปตั้งภูมิลำเนาที่เมืองวังอีกครั้ง (ประวัติ สุวรรณรงค์ และคณะ, 2529: 4-5)

เมื่อประมาณปี พ.ศ.2400 บรรพบุรุษของชาวบ้านโพหนองซึ่งมีเชื้อสายผู้ไทย ได้อพยพมาตั้งถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมแถบกุดบาก จังหวัดสกลนคร การอพยพมาครั้งนั้น มีผู้อพยพแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มพ่อเผ่าพรหมบุตร กลุ่มตาโต และ กลุ่มเผ่าซุน ทั้งสามกลุ่มได้มาตั้งถิ่นฐานครั้งแรกที่บริเวณบ้านหนองจอก อยู่ห่างจากบ้านโพหนองสมัยปัจจุบันไปทางทิศตะวันตก ประมาณ 2 กิโลเมตร ประมาณสิบปีต่อมา สถานที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่กันมาแต่แรกนั้นคับแคบลง พื้นที่ไม่เพียงพอต่อการสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัย และการตากถางไร่นา ทำนา เพราะมีประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงมีคนบางกลุ่ม ขยับขยายมาสร้างบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านหนองจอกในปัจจุบัน ซึ่งมีทำเลอุดมสมบูรณ์กว่าที่อยู่เดิม โดยเรียกที่ใหม่นี้ว่า บ้านโพหนอง ตามสภาพภูมิประเทศที่เป็นเนินกว้างใหญ่ อยู่ใกล้หนองน้ำขนาดใหญ่ ต่อมาบ้านโพหนองได้ยกขึ้นเป็นอำเภอโพหนอง เมื่อปี พ.ศ.2462 อำเภอโพหนองได้ยุบเป็นตำบล เรียกว่า ตำบลโพหนอง นับจากนั้น เป็นต้นมา บ้านโพหนองก็มีฐานะเป็นบ้านโพ ตำบลโพ อำเภอสหัสขันธ์ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์, 2553) การดำรงชีวิตของชาวผู้ไทย ตำบลโพ อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์รุ่นแรกๆ ที่ได้อพยพเข้ามาอยู่ตำบลโพหนองนั้นยังคงยึด

แบบแผนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษซึ่งมีวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน ชาวผู้ไทยยังคงเป็นเอกลักษณ์มีลักษณะเฉพาะตัวของชนเผ่าซึ่งผิดแผกแตกต่างไปจากวัฒนธรรมชุมชนอื่นๆ ซึ่งมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ก็มีได้เป็นอุปสรรคแก่ชุมชนชาวผู้ไทย ในการอยู่ร่วมกันกับวัฒนธรรมอื่นๆ ในจังหวัดกาฬสินธุ์ แต่ประการใด ชาวผู้ไทยบ้านโพนเป็นผู้ที่ชอบเข้าวัดฟังธรรมทำบุญทำทานรักษาศีล ซึ่งมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่อดีต โดยทั่วไปชาวผู้ไทยจะปลูกฝังให้บุตรหลานรู้จักทำบุญทำทาน เมื่อถึงวันพระมักนิยมไปทำบุญที่วัดกัน โดยเฉพาะวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือวันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับงานบุญประเพณีตามฮีตสิบสอง ซึ่งชาวผู้ไทย จะมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเช่นเดียวกับสังคมไทยอีสานทั่วไป เช่น บุญพระเวศ บุญบั้งไฟ บุญออกพรรษา บุญกฐิน แต่เมื่อกาลเวลา สภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้ชาวผู้ไทยรุ่นหลังๆ ปรับเปลี่ยนวัฒนธรรม และวิถีชีวิตให้เข้ากับความเป็นไปของสังคมส่วนใหญ่ ทุกวันนี้ความเป็น ผู้ไทยจึงหลงเหลือแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังประพฤติปฏิบัติวิถีชาวผู้ไทยไว้เป็นอย่างดี แต่ยี่งนานวันเข้าก็ยิ่งจะสูญไปแม้ว่าความเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมและสังคม จะเป็นสิ่งสามัญและเป็นเรื่องธรรมดาของโลกก็ตาม แต่ในแง่ของการศึกษาด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมแล้วเป็นเรื่องที่จะต้องเร่งศึกษา ค้นคว้า และบันทึกไว้เพื่อประโยชน์ต่อเยาวชนของชาติ ในอนาคต ดังนั้นผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องวิถีชีวิตชาวผู้ไทยในเขตเทศบาลตำบลโพน โดยมุ่งเน้นศึกษาถึง วิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ด้านที่เป็นวัตถุ ด้านรูปแบบการทำงาน ด้านรูปแบบ การนันทนาการ ด้านรูปแบบความพึงพอใจในชีวิต ด้านรูปแบบการจัดความเครียด ด้านรูปแบบการรับรู้และเข้าใจ ด้านรูปแบบการติดต่อสื่อสาร ด้านรูปแบบการสร้างสัมพันธ์ภาพ ด้านรูปแบบทางโภชนาการ ด้านรูปแบบการบริโภค และด้านรูปแบบระบบนิเวศน์ เพื่อนำผลจากศึกษาไปกำหนดแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชาวผู้ไทยให้เกิดความสุขอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาถึง วิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาถึงวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ด้านที่เป็นวัตถุ ด้านรูปแบบการทำงาน ด้านรูปแบบการนันทนาการ ด้านรูปแบบความพึงพอใจในชีวิต ด้านรูปแบบการจัดความเครียด ด้านรูปแบบการรับรู้และเข้าใจ ด้านรูปแบบ การติดต่อสื่อสาร ด้านรูปแบบการสร้างสัมพันธ์ภาพ ด้านรูปแบบทางโภชนาการ ด้านรูปแบบการบริโภค ด้านรูปแบบระบบนิเวศน์ โดยผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) มีการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

การทบทวนวรรณกรรม

วิถีชีวิตชุมชนมีความเป็นมายาวนานในประวัติศาสตร์ของมนุษย์ เปรียบเสมือนแผนภาพความเป็นจริงของสัมพันธ์ภาพ เชื่อมโยง และพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม เป็นความรู้ในลักษณะขององค์รวมที่ค่อยๆ สะสมประสบการณ์ และก่อสร้างสร้างสรรค์กระบวนการเรียนรู้และการคิดร่วมกันขึ้นเป็นแบบแผนความรู้และสังคม วัฒนธรรมอันหลากหลาย (เสนห์ จามริก, 2542)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 (2546) ได้ให้ความหมายของวิถีชีวิตไว้ว่า วิถีชีวิต หมายถึง ความเป็นไปในการดำรงชีวิต เช่น วิถีชาวชนบท วิถีชีวิตชาวไทยภาคใต้

วิถีชีวิต หมายถึง ความเป็นไปในการดำรงชีวิตประจำวันของมนุษย์ ทั้งทางด้านชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ต่างๆ รวมถึงเรื่องความเชื่อ (ประพจน์ กุสุมานนท์, 2534: 211 อ้างใน สดใส สร้างโชค, 2541: 13)

องค์ประกอบของวิถีชีวิตประกอบด้วย 2 ส่วน คือ (นิโลบล เอมศรี, 2554)

1. ส่วนที่เป็นวัตถุ หมายถึง เครื่องมือ เครื่องใช้ที่ใช้ในการดำเนินชีวิตทั้งที่ได้จากธรรมชาติ การสืบทอดมาแต่คนยุคก่อนๆ หรือประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาใหม่ ซึ่งจะเกิดขึ้นมาได้ มนุษย์ต้องอาศัยความรู้ความสามารถและมีมือความชำนาญ ในการประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา

2. ส่วนที่ไม่ใช่วัตถุ แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน

2.1 ส่วนที่เป็นระบบความคิด ความเชื่อทัศนคติ ค่านิยมทางสังคม ซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ หรือเป็นระบบคุณค่า คุณธรรมที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในสังคมตลอดจนมีส่วนที่เป็นผลรวมของความรู้ ลักษณะนิสัยแนวความคิด และสติปัญญา

2.2 ส่วนที่เป็นเทคนิควิธีการในการดำเนินชีวิตแบบแผนพฤติกรรมซึ่งหมายรวมถึง วิธีกิน วิธีอยู่ วิธีแต่งกาย วิธีพักผ่อน วิธีแสดงอารมณ์ วิธีสื่อความหมาย วิธีจราจรและขนส่ง วิธีอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะตลอดจนวิธีแสวงหาความสุขทางใจ รวมความว่าเป็นวิถีปฏิบัติของมนุษย์ต่อร่างกายและจิตใจของตนเอง ต่อมนุษย์ด้วยกัน และต่อธรรมชาติแวดล้อม

องค์ประกอบของวิถีชีวิต ประกอบด้วย 10 รูปแบบ คือ (Levy, Dignan and Shirreffs, 1992)

1. รูปแบบการทำงาน (Working style) หมายถึง ลักษณะงานที่ทำ ลักษณะทางกายภาพใน สถานที่ทำงาน ชนิดของงาน

2. รูปแบบการนันทนาการ (Recreation style) หมายถึง การใช้เวลารว่างในการประกอบกิจกรรมต่างๆ ตามความ พึงพอใจของตนเอง

3. รูปแบบความพึงพอใจในชีวิต (Pleasuring style) หมายถึง มีความพอใจในชีวิตตนเอง พึงพอใจในสิ่งที่ตนเองได้รับ พึงพอใจในสิ่งที่ตนเองทำและที่มีอยู่ เห็นคุณค่าของตนเอง

4. รูปแบบการจัดความเครียด (Coping style) แนวทางที่บุคคลใช้รับมือกับความเครียดที่เกิดขึ้นเนื่องจากความเครียด เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต บุคคลต้องมีแนวทางแก้ไขเพื่อให้ความเครียดที่เกิดขึ้นไม่เป็นอันตรายต่อสุขภาพ

5. รูปแบบการรับรู้และเข้าใจ (Cognitive style) หมายถึง ขบวนการคิด การแสวงหาความรู้ การตัดสินใจ วิธีการแก้ปัญหา

6. รูปแบบการติดต่อสื่อสาร (Communication style) หมายถึง วิธีการหรือช่องทางที่จะบอกถึงความต้องการ ความจำเป็น ความรู้สึก ความคิดของตนเอง ให้บุคคลอื่นรู้และการตอบกลับของบุคคลอื่นเพื่อเป็นการสื่อให้มีความเข้าใจตรงกัน

7. รูปแบบการสร้างสัมพันธภาพ (Relating style) หมายถึง การมีมนุษย์สัมพันธ์ของแต่ละบุคคลเพื่อสร้างความเข้าใจ ความสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลในครอบครัว เพื่อนและสังคม การมีภาวะผู้นำ

8. รูปแบบทางโภชนาการ (Nutritional style) หมายถึง ทัศนคติต่ออาหาร การเลือกอาหาร การรับประทานอาหาร ชนิดของอาหาร แหล่งอาหาร

9. รูปแบบการบริโภค (Consuming style) หมายถึง การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ การเลือกใช้บริการต่างๆ เช่น การเลือกซื้อของใช้ในบ้านจะตระหนักถึงความปลอดภัยมากกว่าของแถม หรือเลือกจากรูปลักษณ์ภายนอก ความพอใจ เป็นต้น

10. รูปแบบด้านระบบนิเวศน์ (Ecological style) หมายถึง การกระทำของบุคคลที่ส่งผลต่อระบบนิเวศน์ เป็นการ มีปฏิสัมพันธ์กันระหว่างสิ่งแวดล้อม ถ้าบุคคลทำให้สิ่งแวดล้อมเสีย จะทำให้ระบบนิเวศน์เปลี่ยนแปลง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของบุคคล

ผลการวิจัย

ภูมิหลังของผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ การวิจัยเรื่องนี้ผู้วิจัยได้เลือก ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญอย่างเฉพาะเจาะจงเพื่อให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยในครั้งนี้ จำนวน 20 รายได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประชาชนชาวบ้าน มีภูมิหลังดังต่อไปนี้ เป็นเพศชาย 17 คน เป็นหญิง 3 คน ส่วนใหญ่มีอายุ 61 ปีขึ้นไป จำนวน 11 คน รองลงมามีอายุระหว่าง 41-50 ปี จำนวน 6 คน และมีอายุอยู่ระหว่าง 51-60 ปี จำนวน 3 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรวม จำนวน 19 คน และรับราชการ จำนวน 1 คน และโดยมากมีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาหรือ ปวช. จำนวน 10 คน รองลงมาที่มีการศึกษาในระดับต่ำกว่ามัธยมศึกษา จำนวน 7 คน และระดับปริญญาตรี จำนวน 3 คน ส่วนใหญ่มีรายได้ระหว่าง 5,001-10,000 บาท และสูงกว่า 10,000 บาทขึ้นไป จำนวน 7 คนเท่ากัน รองลงมามีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 3,000 บาท และระหว่าง 3,000-5,000 บาท จำนวน 4 และ 2 คน ตามลำดับ และผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญมีระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนมากกว่า 30 ปี ขึ้นไปทั้งหมด จำนวน 20 คน

ด้านที่เป็นวัตถุ มีข้อค้นพบดังนี้ เครื่องมือเครื่องใช้ประดิษฐ์ขึ้นมาเอง สืบทอดมาจากรุ่นพ่อแม่ พอถึงฤดูฝนตกก็เอาควายมาไถนา เครื่องมือเครื่องใช้ก็ใช้จอบใช้เสียม เวลาเก็บเกี่ยวก็จะใช้เกวียนขนข้าว คนแก่ก็จะทำเครื่องจักรสาน ทำเครื่องจักรสานไว้ไปตากปลาทำนาที่ใช้ควายในการไถนา ส่วนอุปกรณ์ที่ใช้วัสดุจากไม้ทำขึ้นมาเอง คนบ้านโนนจะมีการทอผ้าแล้วนำมาตัดมาเย็บเอง ไม้ไผ่หุงเอง เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มต้องทำเอง ผ้าก็ปลูกเอง คนบ้านโนนจะแต่งงานก็ใช้ผ้าไหมแพรวานี้สวมใส่ การใส่กระติบข้าวไปวัดต้องได้ใช้ทุกครั้งเรือน เครื่องมือทำนาจะเป็นไถ จะเป็นเอกลักษณ์ เครื่องใช้ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษก็จะมีเครื่องทอผ้า เครื่องจับปลา จอบ เสียม มีเทคโนโลยีใหม่ๆเข้ามาแทนเครื่องมือสมัยเก่า มีการประยุกต์พัฒนาเครื่องมือที่มีอยู่แล้วให้ใช้งานได้ดีขึ้น มีการสานกระติบข้าวให้มีลวดลายสวยงามขึ้น จอบเสียบจาก ด้มไม้เปลี่ยนเป็นด้มเหล็ก เครื่องจักร รถไถเดิมตาม รถแทรกเตอร์ในการทำนา ทำไร่ ก็ต้องซื้อเอา

ด้านรูปแบบการทำงาน มีข้อค้นพบดังนี้ งานที่คนบ้านโนนทำอยู่ก็มีงานเกษตรกรรม คนทำงานในบ้านโนนส่วนใหญ่ก็จะมีแต่คนแก่ ส่วนผู้หญิงก็ทำงานทอผ้า คนบ้านโนนส่วนใหญ่นิยมปลูกอ้อยกันมาก คนบ้านโนนชอบที่จะทำงานในบ้านเกิดตัวเอง เดียวนี้ การปลูกพุทราเป็นผลไม้เศรษฐกิจสำคัญของคนบ้านโนน ที่ทำงานคนบ้านโนนก็อยู่แต่ไร่แต่นา ส่วนใหญ่ก็ทอผ้าอยู่ที่บ้านกัน จะทำงานที่บ้านเกิดของตัวเอง บางคนก็ไปทำงานที่โรงงานน้ำตาล คนแก่ก็จับกลุ่มกันจักรสานกระติบข้าว ที่ศูนย์วัฒนธรรม คนบ้านโนนก็ยังทำงานเกษตรกรรมอยู่เหมือนเดิม คนบ้านโนนไม่ค่อยจะไปทำงานเป็นลูกจ้างใคร มีคนจากนอกพื้นที่เข้ามาทำงานรับจ้างเกี่ยวข้าว มีเครื่องจักรเข้ามาแทนการใช้แรงงานจากสัตว์ ทุกวันนี้เน้นธุรกิจค้าขายส่วนใหญ่

ด้านรูปแบบการนันทนาการ มีข้อค้นพบดังนี้ เข้าวัดฟังธรรม พาครอบครัวไปเที่ยวในเมืองกาฬสินธุ์ ผู้ชายสูงอายุก็รวมกลุ่มกันจักรสาน เหนื่อยๆ ก็นอนพัก ผู้หญิงก็ทอผ้าอยู่ที่หมู่บ้าน

ด้านรูปแบบความพึงพอใจในชีวิต มีข้อค้นพบดังนี้ ภูมิใจที่ได้ใช้ภาษาไทย คนผู้ไทยชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน ภูมิใจในขนบธรรมเนียมประเพณี พอใจในการใช้ชีวิตแบบเรียบง่าย พอใจในการแต่งกายชุดผู้ไทย

ด้านรูปแบบการจัดความเครียด มีข้อค้นพบดังนี้ ไปหาเพื่อน ๆ นั่งคุยกันตามปกติ ไม่ต้องไปสนใจในสิ่งที่มันไม่ดี เข้าวัด นั่งสมาธิ ฟังธรรม ทำจิตใจให้มีความสุข คลายเครียดดูข่าวทีวี

ด้านรูปแบบการรับรู้และเข้าใจ มีข้อค้นพบดังนี้ การอยู่รวมกันในชุมชนไม่มีการทะเลาะกัน ขอแค่พอมีพอกินชีวิตก็มีความสุข คิดเพื่ออนาคตของลูกหลาน คิดเรื่องการทำงาน ทำมาหากิน วางแผนไว้ว่าจะทำอะไรเพื่อชุมชน สมัยก่อนเรียนจบ ป.4 ก็ออกมาช่วย พ่อแม่ทำงาน นิยมส่งลูกหลานไปเรียนในเมืองที่มีคุณภาพ คนบ้านโนนสมัยนี้อย่างน้อยก็ต้องเรียนจบปริญญาตรี มีการหาความรู้จากโทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ไปเรียนเพื่ออยากสอบเข้าทำงานราชการ ถ้าตัดสินใจกันในชุมชนก็จะมีการประชุมหารือกันก่อน ส่วนใหญ่จะตัดสินใจกันโดยใช้เสียงข้างมากของคนในชุมชน รับฟังความคิดเห็นของกันและกัน ในเรื่องครอบครัวถ้าเป็นเรื่องใหญ่ๆก็จะช่วยกันตัดสินใจ ถ้าเป็นเรื่องเล็กน้อยหัวหน้าครอบครัวเป็นคนตัดสินใจ การตัดสินใจ การยอมรับจะปรับเปลี่ยนยาก ถ้ายอมรับแล้วก็ยอมรับแบบไม่มีเงื่อนไข ส่วน

ใหญ่คนในชุมชนมีปัญหาเขาก็มาหา พ่อล่ามแม่ล่าม ถ้าแก้ปัญหากันในชุมชน ก็ให้กันนั้น ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้แก้ปัญหาให้คนบ้านโพนชอบให้มาคุยกันมากกว่าที่จะไปแจ้งตำรวจ หากเป็นเรื่องที่ไม่ใหญ่เกินไปผู้นำชุมชนก็เป็นคนตัดสินใจ หากเป็นเรื่องใหญ่ก็อาศัยมติของที่ประชุมเป็นหลัก

ด้านรูปแบบการติดต่อสื่อสาร มีข้อค้นพบดังนี้ ในอดีตการติดต่อสื่อสารจะต้องเดินเท้าไปหากัน ผู้ใหญ่บ้านใช้กระรอดีเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน ปัจจุบันนี้การติดต่อสื่อสารสะดวกรวดเร็ว เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาทมากในปัจจุบันการสื่อสารโดยเครื่องกระจายเสียงให้ชุมชนได้รับทราบข่าวสาร ชาวผู้ไทยจะใช้ภาษาผู้ไทยในการติดต่อสื่อสารกันให้เข้าใจเวลามีเรื่องด่วนจำเป็นผู้ใหญ่บ้านจะประกาศข่าวออกกระจายเสียง ยุคสมัยเปลี่ยนไปมีการใช้เครื่องขยายเสียงและโทรศัพท์ในการสื่อสาร การติดต่อสื่อสารจะใช้ภาษาทางการในการพูดคุย การสื่อสารจะต้องมีความสะดวกและทันต่อเหตุการณ์ การสื่อสาร ในอดีตนั้นลำบาก จะต้องเดินทางไปพูดคุยกัน ในหมู่บ้านจะพูดภาษาผู้ไทยกัน แต่เมื่อไปต่างหมู่บ้านจะพูดภาษาอื่น คนบ้านโพนสื่อสารได้สามภาษา ภาษาผู้ไทย ภาษาอีสาน และภาษากลาง มีการใช้โทรศัพท์มือถือกันอย่างแพร่หลายทำให้สะดวกในการติดต่อสื่อสาร คนผู้ไทยเดิมจะไม่แต่งงานกับคนบ้านอื่น

ด้านรูปแบบการสร้างสัมพันธภาพ มีข้อค้นพบดังนี้ ชาวผู้ไทยเป็นคนที่มีความใจกว้างขวาง อหยาศัยดี คนในชุมชนมีความรักสมัครสมานสามัคคีกันดี ดำเนินชีวิตอย่างสงบเรียบร้อย ในชุมชนจะทำอะไรก็มีการปรึกษาผู้ใหญ่ก่อน คนผู้ไทยชอบทำบุญใส่บาตร เข้าวัดฟังธรรม หัวหน้าครอบครัวต้องมีความโอบอ้อมอารี ความเป็นผู้นำ การเลี้ยงดูบุตรให้ความรักเท่ากันทุกคน เมื่อมีปัญหา ในครอบครัวจะช่วยปรึกษาหารือกันหาทางแก้ปัญหา ความสัมพันธ์ในครอบครัวของคนผู้ไทยมีความรักใคร่กันดี ในครอบครัวมีการทำกิจกรรมร่วมกัน ผู้ชายจะเป็นผู้นำในเรื่องต่างๆ การจะเป็นผู้นำนั้นจะต้องมีความเสียสละ รู้จัก เอาใจเขามาใส่ใจเรา ผู้นำต้องเป็นคนซื่อสัตย์สุจริต เป็นคนเรียบง่าย ในการทำงานจะต้องมีการวางแผนก่อนการทำงาน

ด้านรูปแบบทางโภชนาการ มีข้อค้นพบดังนี้ สมัยก่อนอาหารหาได้ไม่ยาก ตามท้องไร่ท้องนา มีการปลูกพืชผักสวนครัวในครัวเรือน ใช้น้ำดื่มสะอาดทำการเกษตร อาหารของชาวบ้านเป็นอาหารพื้นบ้านเดิมๆ อาหารสมัยก่อนเป็นอาหารธรรมชาติตามฤดูกาล ชาวผู้ไทยเลือกที่จะกินอาหารพื้นบ้านตามฤดูกาล มีตลาดนัดหมุนเวียนมาในชุมชนทุก ๆ วันจันทร์ การเลือกอาหารคำนึงถึงความสะอาด ปลอดภัย ไร้สารพิษ เลือกอาหารเท่าที่จะเป็นมาเพื่อรับประทานอาหาร ปัจจุบันนี้การเลือกอาหารตามความพอใจไม่ได้คำนึงถึงราคาหรือคุณภาพสมัยก่อนชาวบ้านจะพากันรับประทานอาหารอย่างง่าย ๆ การรับประทานอาหารจะนั่งล้อมวงกันเป็นครอบครัวใหญ่ นิยมรับประทานอาหารที่ทำเองที่บ้าน อาหารเป็นอาหารพื้นบ้าน กินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก

ด้านรูปแบบการบริโภค มีข้อค้นพบดังนี้ การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์มีทั้งทำขึ้นมาเองและได้จากธรรมชาติ สวมใส่เสื้อผ้าที่เย็บด้วยมือ ปัจจุบันมีการเลือกใช้ผลิตภัณฑ์ตามความนิยม ทุกวันนี้มีผลิตภัณฑ์ของใช้ต่างๆ ให้เลือก ไม่เลือกซื้อของฟุ่มเฟือย จะเลือกซื้อของที่จำเป็นเท่านั้น สมัยก่อนไม่มีบริการสาธารณสุขให้เลือก เลือกใช้บริการที่สะดวกสบาย เลือกแบบราคาประหยัด คนบ้านโพนไม่นิยมใช้บริการรถประจำทาง มีคลินิกพยาบาลมาเปิดบริการในหมู่บ้าน

ด้านรูปแบบระบบนิเวศน์ มีข้อค้นพบดังนี้ สมัยก่อนมีการตัดไม้เป็นจำนวนมากเพื่อมาสร้างบ้าน ชาวบ้านช่วยกันรณรงค์ไม่ทิ้งเศษขยะ สารเคมีลงในแม่น้ำ บึงหนอง มีรถเก็บขยะจากเทศบาลตำบลโพนมาเก็บขยะทุกวันการอนุรักษ์ป่าอนุรักษ์น้ำ มีหน่วยงานจากส่วนกลางเข้ามาดูแล การอนุรักษ์ป่าไม่ยังคงมีอยู่ที่วัดวังสีปาลิวัน

ข้อค้นพบที่ได้จากการวิจัยครั้งนี้ สามารถอธิบายถึงวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ในด้านที่เป็นวัตถุ ด้านรูปแบบการทำงาน ด้านรูปแบบการนันทนาการ ด้านรูปแบบความพึงพอใจในชีวิต ด้านรูปแบบการขจัดความเครียด ด้านรูปแบบการรับรู้และเข้าใจ ด้านรูปแบบการติดต่อสื่อสาร ด้านรูปแบบการสร้างสัมพันธภาพ ด้านรูปแบบทางโภชนาการ ด้านรูปแบบการบริโภค ด้านรูปแบบระบบนิเวศน์ ซึ่งทำให้งานวิจัยครั้งนี้ ทราบถึงวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอคำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์

การอภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ประกอบไปด้วย ด้านที่เป็นวัตถุ ด้านรูปแบบการทำงาน ด้านรูปแบบการนันทนาการ ด้านรูปแบบความพึงพอใจในชีวิต ด้านรูปแบบการจัดความเครียด ด้านรูปแบบการรับรู้และเข้าใจ ด้านรูปแบบการติดต่อสื่อสาร ด้านรูปแบบการสร้างสัมพันธ์ภาพ ด้านรูปแบบทางโภชนาการ ด้านรูปแบบการบริโภค ด้านรูปแบบระบบนิเวศน์ ซึ่งในแต่ละด้านก็ได้ข้อมูลและผลการวิจัยที่น่าสนใจเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลสรุปของงานวิจัยในครั้งนี้ทำให้ผู้วิจัยทราบถึงวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยอาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎีเรื่องวิถีชีวิตและงานวิจัย ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ มาใช้ในการทำวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งสามารถสรุปผลการศึกษาดังนี้

ชาวผู้ไทยบ้านโพนเป็นชนเผ่าหนึ่งในประเทศไทย ที่อพยพข้ามแม่น้ำโขงมาจากประเทศลาว ในอดีตชาวผู้ไทย บ้านโพนได้ประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ขึ้นมาเอง สืบทอดมาจากรุ่นพ่อรุ่นแม่ เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มต้องทำเอง ผ้ายก ปลูกเอง ปัจจุบันมีการประยุกต์พัฒนาเครื่องมือที่มีอยู่แล้วให้ใช้งานได้ดีขึ้น งานที่ชาวผู้ไทยบ้านโพนทำอยู่ก็มีงานเกษตรกรรม ที่ทำงานก็อยู่แต่ไร่แตงนา คนบ้านนี้ไม่ไปทำงานเป็นลูกจ้างใคร ผู้หญิงก็ทอผ้าอยู่ใต้ถุนบ้าน มีความภูมิใจในขนบธรรมเนียมประเพณี จิตใจชาวผู้ไทยมีความสุข ขอแค่พอมีพอกินชีวิตก็มีความสุข การตัดสินใจในเรื่องของส่วนรวม จะใช้เสียงข้างมากของคนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนมีปัญหาที่พากันมาหาพ่อล่ามแม่ล่าม ชาวผู้ไทยจะใช้ภาษาผู้ไทยในการติดต่อสื่อสารกันให้เข้าใจ ชาวผู้ไทยบ้านโพนเป็นคนที่มีความใจกว้าง อหยาศัยดี ความสัมพันธ์ในครอบครัวของชาวผู้ไทยมีความรักใคร่กันดี ผู้ชายจะเป็นผู้นำในเรื่องต่างๆ อาหารของชาวผู้ไทยบ้านโพนเป็นอาหารพื้นบ้านตามฤดูกาล นิยมรับประทานอาหารที่ทำเองที่บ้าน การเลือกใช้ผลิตภัณฑ์มีทั้งทำเองและได้จากธรรมชาติ การอนุรักษ์ป่าไม้ของชาวผู้ไทยบ้านโพนยังคงมีอยู่ที่วัดศรีป่าลิว ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของ เบญจมาศ รื่นสวัสดิ์ (2553) ที่กล่าวไว้ว่า วิถีการดำเนินชีวิต (The way of life) ของคนในสังคม นับตั้งแต่วิถีกิน วิถีอยู่ วิถีแต่งกาย วิถีทำงาน วิถีพักผ่อน วิถีแสดงอารมณ์ วิถีสื่อความโดยแนวทางการแสดงออกถึงวิถีชีวิตนั้นอาจเริ่มมาจาก เอกชนหรือคณะบุคคลทำเป็นตัวแบบแล้วต่อมากคนส่วนใหญก็ปฏิบัติสืบทอดกันมา และ สุนันท์ธนา แสนประเสริฐ (2540) กล่าวว่า วิถีชีวิตในคนหนึ่งๆ เป็นแบบแผนหรือแนวทางพฤติกรรมที่คนกลุ่มหนึ่งใช้ร่วมกัน หรือยึดถือปฏิบัติสืบทอดต่อๆ กันมาเป็นแบบแผนในการดำรงชีวิตของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง หรือกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่ง ซึ่งแสดงถึงการประกอบกิจกรรมเพื่อการอยู่รอด การพักผ่อน และความสุขตามที่ตัวเองต้องการและเห็นคุณค่า แบบแผนดังกล่าว มีปัจจัยทางสภาพแวดล้อม เศรษฐกิจ และสังคมเป็นตัวกำหนดการจัดระเบียบทางสังคมและพฤติกรรมของแต่ละคนในสังคมนั้น คนกลุ่มหนึ่งๆ ย่อมมีวิถีชีวิตเป็นของตนเองเพื่อปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมซึ่งการปรับตัวนี้ มีหลายระดับทั้งด้านสรีรวิทยาการปรับตัวในเชิงพฤติกรรมและการปรับตัวในระดับจิตสำนึก อีกทั้งด้าน การปรับตัวก็มีทั้งการจัดการกับตัวเอง และการเข้าไปจัดการกับปัจจัยรอบตัว เพื่อเพิ่มพูนสมรรถนะให้สามารถเผชิญกับความกดดันนานาชนิดจากสิ่งแวดล้อมได้อย่างราบรื่น วิถีชีวิตจึงเป็นทั้งวิถีในการดำเนินชีวิตหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตและเครื่องมือเครื่องใช้วัตถุสิ่งต่างๆ ทั้งที่เป็นธรรมชาติและคิดประดิษฐ์ขึ้น เพื่อนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงและมีการติดต่อสื่อสารกันระหว่างกลุ่มสังคมต่างๆ อยู่ตลอดเวลา

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวผู้ไทย ตำบลโพน อำเภอดำม่วง จังหวัดกาฬสินธุ์ ดังนี้

1. ชุมชนบ้านโพนมีความต้องการให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องและชาวบ้านโพนช่วยกันรณรงค์เรื่องการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงไม่ติดต่อสุขภาพต่อชาวบ้านและสิ่งแวดล้อม

2. ชุมชนบ้านโพนมีความต้องการให้คนไทยบ้านโพนช่วยกันอนุรักษ์ขนบธรรมเนียม ประเพณีวัฒนธรรม ให้อยู่คู่กับบ้านโพนไปให้นานเท่านาน
3. ชุมชนบ้านโพนมีความต้องการให้อนุรักษ์ความเป็นเอกลักษณ์ การพูดภาษาไทย การแต่งกายของคนผู้ไทยให้คงอยู่คู่กับบ้านโพนตลอดไป
4. ชุมชนบ้านโพนมีความต้องการให้มีการพัฒนาบ้านโพนให้เป็นหมู่บ้านแห่งการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามที่ตั้งความหวังไว้
5. ชุมชนบ้านโพนมีความต้องการให้ทางเทศบาลตำบลโพนและรัฐบาลช่วยสนับสนุนงบประมาณที่ใช้ในการพัฒนาเรื่องต่างๆ ของชุมชนบ้านโพน

เอกสารอ้างอิง

- นิไลบอล เอมศรี. 2554. วิธีชาวมอญตำบลหวายเหนือ อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี. รายงานการศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- เบญจมาศ รื่นรมย์. 2553. รูปแบบวิถีชีวิตชุมชนการทำนาบัวขององค์การบริหารส่วนตำบลบางใหญ่ อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี. รายงานการศึกษาอิสระปริญญารัฐประศาสนศาสตร์, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ประวัติ สุวรรณรงค์ และคณะ. 2529. ภูไทสัมพันธ์ ปี 2529 มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ราชบัณฑิตสถาน. 2546. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.2542. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- สดใส สร้างโชค. 2541. การจัดการท่องเที่ยวชุมชนอย่างยั่งยืน: ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านวังน้ำมอก อำเภอ ศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เสนห์ จามริก. 2542. การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน. ศูนย์นโยบายสาธารณะสุข มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ศักดิ์โสภณการพิมพ์.
- สุนันท์ธนา แสนประเสริฐ. 2540. แนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของจังหวัดนนทบุรีภายใต้การจัดการและการมีส่วนร่วมของประชาชน. สารนิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการวางแผนและจัดการท่องเที่ยว, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดกาฬสินธุ์. 2553. ภูไทยกาฬสินธุ์. กาฬสินธุ์: หจก.กาฬสินธุ์การพิมพ์.
- Levy MR.Dignan M, Shirreffs JH. 1992. **Targeting wellness: The Core**. New York: McGraw-Hill.